

УДК 330(477):339.9

ГЕОЕКОНОМІЧНИЙ ФОРМАТ ІНТЕРЕСІВ ДЕРЖАВ І ГЛОБАЛЬНИХ ЕЛІТ В УМОВАХ СИСТЕМНОЇ КРИЗИ**Остапюк О.О.***E-mail: Timur20101@yandex.ru**ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»*

В статті розглядаються ключові підходи реалізації комплексу економічних інтересів задля забезпечення національної безпеки в умовах глобальних системних криз, які проявляються майже у повній відмові від класичних інституційних ознак індустріального періоду розвитку. При цьому наголошується, що ключовою рушійною силою глобальних трансформацій виступають геоекономічні інтереси бізнес-еліт та їх об'єднань. Визначено потенціал регуляторного впливу держави на економічні процеси поряд з принциповими напрямками регуляторної оптимізації. Було виявлено шляхи формування нових інституційних підходів щодо управління глобальними процесами на засадах утворення мереж та структурної оптимізації. Показано шляхи збереження комплексу державних інтересів завдяки реалізації стратегії деглобалізації і відмові від вбудови до глобальних мереж з перебудовою державного управлінського апарату таким чином, щоб номінально зберігаючи зовнішню відкритість, володіти внутрішнім потенціалом автаркічного економічного розвитку.

Ключові слова: інтерес, національна держава, системна криза, демонтаж, мережа, управління, безпека

UDC 330(477):339.9

GEOECONOMIC SIZE OF STATE AND GLOBAL ELITE INTERESTS IN TERMS OF SYSTEM CRISES**Ostapiuk O.O.***E-mail: Timur20101@yandex.ru**Vadim Hetman Kiev National Economic University*

In the article key approaches of realization of complex of economic interests have been examined with the aim of providing of national safety in the conditions of global system crises that show up almost in complete abandonment from the classic institutional signs of industrial period of development. It has been highlighted that geoeconomic interests of business-elites and their associations come forward as key motive force of global transformations. Potential of regulative influence of the state on economic processes together with fundamental directions of regulative optimization have been determined. The ways of forming of new institutional approaches have been detected in relation to a management of global processes on principles of formation of networks and structural optimization. The ways of maintenance of complex of state

interests have been shown due to realization of the deglobalization strategy and the abandonment from entering to the global networks with alteration of state administrative machine thus, that nominally keeping an external openness, to demonstrate the internal potential of autarkial economic development.

Key words: interest, nation-state, system crises, demontage, network, governance, security

Актуальність проблеми. На сьогоднішній день можна констатувати суттєву трансформацію основних регуляторних інститутів. У першу чергу це відноситься до держави як ключового елементу управлінської архітектури глобальних процесів. Змінюється сама її суть, апарат, пріоритети, сфери повноважень, ареали дій, управлінський потенціал. Причиною є не стільки економіко-політичні катаклізми та нові імперативи розвитку, а нові вимоги до самої владної структури управління. По-перше, поступово виявляється все більш наполеглива тенденція до демонтажу поняття «національна держава» (у більшості країн чітка лінія до захисту національних інтересів підміняється або колективними союзницькими пріоритетами, або реалізується ситуативна лінія до захисту якихось ефемерних багатом - або полі-національних інтересів).

По-друге, поняття державний економічний суверенітет вже практично більше не існує (або існує у досить обмеженій кількості країн-систем), на зміну йому приходять поняття «сфера державно-корпоративних інтересів», «концесійний суверенітет», «суверенітет автономних груп» тощо.

По-третє, змінюються самі принципи управління. З ієрархічних, жорстко регламентованих і досить виразних вони перетворюються на мережеві, гнучкі, мобільні і мало зрозумілі. З усією очевидністю це проявляється в практиці прийняття тих чи інших політико-економічних рішень на користь тих чи інших груп.

По-четверте, різко змінюються полюси влади. Якщо ще якихось двадцять-тридцять років тому можна було з легкістю ідентифікувати конкретний центр прийняття ключових рішень, то вже сьогодні цей центр завуальований настільки, що навіть провідні аналітики не можуть розпізнати причину виникнення, характер реалізації і наслідки їх реалізації.

Звичайно, можна схилитися до думки, що подібні вимоги є закономірним результатом глобального розвитку, наслідок уніфікації управлінських практик і відповідь на ключові виклики сьогоднішнього дня. Але деякі роздуми про природу попередніх системних криз наводять на зовсім інші висновки. [1, с.136].

Аналіз останніх наукових досліджень. Проблема визначення інтересів держав в умовах системних криз знайшла висвітлення у працях вітчизняних і зарубіжних вчених, а саме: Т. Кальченка [1-4], Д. Лук'яненко, А. Поручника, З. Адаманової [5], Ю. Яковця [8]. Але в геоеконічному контексті даний напрямок не отримав ґрунтовного дослідження. На сьогодні край актуальним є визначення напрямів зміни діапазону державних, корпоративних інтересів і інтересів бізнес-еліт та їх комбінацій в умовах системних криз.

Мета роботи: визначити діапазон сучасних геоеконічних інтересів та обумовленість природою та наслідками системної кризи.

Викладення основного матеріалу дослідження. Відповідно до загальної теорії Маркса перехід від однієї системи до іншої - соціальна революція відбувається тоді, коли виробничі сили старої системи переростають її виробничі відносини. Якби подібне твердження було б вірно, то кожна нова соціальна система («формація») стартувала б з рівня продуктивних сил, більш високого, ніж той, що був характерний для минулого. В історичній реальності все відбувається навпаки. Феодалізм досяг рівня продуктивних сил пізньої античності лише в XI-XII ст., тобто ранній феодалізм за рівнем розвитку продуктивних сил поступався пізньої античності; капіталізм досяг рівня розвитку продуктивних сил пізнього феодалізму тільки на початку XVIII ст., тобто приблизно 300-400 років він наздоганяв минуле. Мабуть витoki криз слід шукати в іншій площині - площині класових інтересів основних системоутворюючих суб'єктів або агентів системи. Дослідження показали, що саме *інтереси тих чи інших правлячих олігархічних верхівок генерують початок кризових явищ*. Якщо уважно придивитися до сучасного стану речей - то з усією очевидністю проступає комбінаторність наслідків всіх трьох попередніх системних криз - ресурсно-демографічної (соціобіосферної), цивілізаційної (криза античності) та формаційної (криза феодалізму), коли розвивається громадянське суспільство, багаті західні соціуми з товариства громадян перетворюються на суспільство громад і меншин, ринок змінюється монополією, в занепад приходять раціональне знання, підривається університетська система освіти, наявним є занепад моралі і т.п. Ще в 1975 р. побачила світ доповідь «Криза демократії», написана на замовлення Тресторонньої комісії С. Хантингтоном, М. Крозьє і Д. Ватануки. У доповіді було чітко зафіксовано наявність загроз для домінуючого положення правлячого класу - насамперед те, що проти

нього починають працювати демократія і так звана соціальна держава («welfare state»), яка сформувалася у післявоєнний період. У доповіді стверджувалося, що розвиток демократії на Заході веде до зменшення влади урядів, що різні групи, користуючись демократією, почали боротьбу за такі права і привілеї, на які раніше ніколи не претендували і що ці «ексцеси демократії» є викликом існуючої системи правління. [5, с.68-69]

Загроза демократичному правлінню в США носить не зовнішній характер, писали автори, її джерело - «внутрішня динаміка самої демократії в мобільному суспільстві, яке характеризується високим ступенем політичної участі». Звідси слідував висновок - необхідно сприяти зростанню незалученості (noninvolvement) мас у політику, розвиткові певної апатії, стримувати демократію, виходячи з того, що вона є лише засобом організації влади, причому зовсім не універсальним.

Послаблення демократії та середнього класу передбачало послаблення базових інститутів капіталістичного суспільства - за суттю їх демонтаж. Мова йде про політику, громадянському суспільстві, раціональне знання тощо. Іншими словами демонтується сам капіталізм, який являє собою складну інституціональну систему, що обмежує капітал у його довгострокових інтересах і забезпечує (передусім з допомогою держави) його експансію в просторі. Останнє має життєво важливе значення для капіталізму в силу його екстенсивної орієнтації. Іншим він просто і бути не може, він вирішує численну кількість внутрішніх суперечностей, виносячи їх за власні межі й приростаючи простором. Як тільки світова норма прибутку знижується, капіталізм вихоплює, вириває «неохоплений пласт» з некапіталістичної зони і перетворює його в капіталістичну периферію - джерело дешевої робочої сили і ринок збуту. І так до наступного серйозного зниження прибутку.

Таким чином, для нормального функціонування капіталізму життєво необхідна некапіталістична зона, яку він поступово перетворює на капіталістичну периферію, і без якої він не може існувати. Крім іншого, експлуатація периферії допомагає підтримувати соціальний мир в центрі («ядра»), підтримувати певний рівень життя більшої частини його населення. Обмежувачами дій капіталу в самому ядрі є, як вже говорилося, класичні інститути - нація-держава, громадянське суспільство і ряд інших форм і інститутів. І саме ці інститути та пов'язані з ними соціальні групи поступово демонтуються з середини 1970-х років.

Демонтаж цих інститутів означає за суттю демонтаж капіталізму як системи, і який відбувається за наказом наднаціональної олігархічної верхівки в інтересах збереження власного домінуючого становища та владних повноважень.

Каталізатором цього процесу, перш за все, виступає зникнення світової периферії, в результаті чого капіталізм не може впоратися з власними проблемами, виносячи їх ззовні. Оскільки капіталізм є екстенсивно, а не інтенсивно орієнтованою системою, його переорієнтація вимагає демонтажу системоутворюючих елементів, тобто самої системи і створення на її основі іншої. Але периферійні зони в даний час неможливо ігнорувати, бо вони перемістилися в центр (суттєві трансформації капіталопотоків, зміна географічної структури торгівлі й руху робочої сили, коли Південь проникає на Північ, створює свої анклавні діаспори, підриває закономірності розвитку центру) [1, с.235].

Крім того, капіталізм являє собою глобальну планетарну систему, засновану на експлуатації усієї біосфери, в результаті чого насуваються глобальна екологічна та ресурсна кризи.

Отже, демонтаж капіталізму розвивається на тлі глобальної біосферно-ресурсної кризи. Одночасно, як за сигналом, починають пробуджуватися і інші системні збої - криза західної цивілізації, криза християнства, криза земної цивілізації тощо.

У результаті можна сказати, що світ доживає відносно спокійні десятиліття перед масштабною багаторівневою системною кризою, аналогів якої не було і яка, може демонтувати не тільки капіталізм, але і усю світову цивілізацію як таку. І якщо людство зможе, скоротившись в чисельності до 0,5-1 млрд., пережити її, то це буде абсолютно нова постглобальна епоха. Швидше за все, вона буде мати вигляд своєрідного синтезу свехінноваційних вогнищ (анклавів) з неоархаїчними або навіть варварськими структурами.

Таким чином, мозаїка різних форм соціального, владного і економічного устрою, світ контрастів (поряд з надсучасними анклавами «регіон-економік» будуть існувати асоціальні зони, що демодернізуються) - це ключовий глобальний виклик системі державного управління та імператив її докорінної і негайної перебудови.

Ця перебудова може здійснюватися або за ієрархічною або за мережевою матрицею. Як це не парадоксально, утворення мереж, рекламоване як інноваційний управлінський підхід, є насправді

архаїзацією системи взаємозв'язків. Мережа представляється як нова парадигма існування, яка приходить на зміну демократичним принципам управління. Ця трансформація пов'язана з виходом на арену нового правлячого класу - неттократії (насправді ж це і є капіталістична еліта, яка мімікрує і прагне транслювати себе в майбутньому). Поряд з цим вищим класом замість раніше існувавшего пролетаріату з'являється конзьюмеріат, тобто клас споживачів.

Підпорядкування нижчого класу вищому здійснюється шляхом впровадження споживчих матриць і еталонів, що неминуче призводить до постійної адаптації шляхом відмови від традиційних цінностей власної цивілізаційної спільності. Оскільки мережа будується на принципі поліцентризму, створюється множинна система владних центрів, по-перше, у формі поділу влади, а по-друге, у формі появи нових мережевих структур, включаючи неурядові організації.

Знищення національної державності здійснюється мережею через знищення національної політики шляхом постановки під повний контроль системи вищого державного менеджменту. У цьому контексті зовсім не ефемерним представляється наявність в ряді навіть провідних держав-лідерів світової економіки відповідних неофіційних домовленостей з неформальними елітарними тіньовими структурами (наприклад, «Канцлер-акт» для ФРН, який представляє собою документ, який примушує відповідний уряд Німеччини діяти за вказівкою союзників, підтримувати їхню версію Другої світової війни, а також - являє собою частину таємного державного договору від 21 травня 1949 р., за допомогою якого союзники гарантували собі в числі іншого повний контроль над засобами масової інформації у ФРН до 2099 року) Такого роду документи, які до сьогоднішнього дня повинні підписувати деякі глави держав ще до прийняття присяги - є не чим іншим, як добровільна або вимушена відмова від самостійності у проведенні незалежної політичної та економічної лінії.

США також вже сьогодні живуть на неттократичних принципах, коли ключові рішення виходять не з Адміністрації, а з абсолютно непідконтрольних державі структур (наприклад, ФРС) [8, с.346].

Такий період напіврозпаду державності неттократи називають мереженою демократією. В мережевому світоустрої національна держава не користується довірою, а влада, уражена мережевою патологією, не є здатною забезпечити національну безпеку. Мережева

свідомість не визнає кордонів, тому для політичного керівництва, в якому домінують носії мережевої свідомості, природним є тяжіння до зміни місць праці, фрілансерство, так звана філософія «громадян світу».

Висновки. Зрозуміло, що перехід на мережеві принципи управління для багатьох країн стає неминучим, тим більш, якщо він попередньо підготований процесами доларизації економіки, її лібералізацією та входженням національних компаній і підприємств у систему зарубіжних транснаціональних відтворювальних процесів.

Але для держав, які володіють власною системою економічних інтересів, прагнуть зберегти лідируюче положення на геоекономічній карті світу, поступово перетворитися на системні центри, це є абсолютно неприйнятним. Тим більше, що вони повинні самостійно продукувати ті принципи і моделі управління, які передусім відповідають їх стратегічним інтересам і забезпечують монопольне панування на певних економічних ареалах.

В даному випадку це відноситься до КНР та Російської Федерації, які хоча і частково підпали під вплив процесів утворення мереж, але ще не остаточно втратили можливість стати глобальними лідерами. Це можливо тільки з опорою на власні підходи до філософії і методів державного управління, які базуються на історичній спадковості і суто національних інтересах і технологіях.

Звичайно, в певному сенсі, подібна альтернатива виглядає дещо утопічною, особливо, коли державний апарат відчуває агресивний тиск зарубіжних кураторів, але для стратегічного ривка і сталого розвитку в майбутньому побудова нової управлінської вертикалі просто необхідно. Для геополітичних зон вкрай необхідною є перебудова державного управлінського апарату таким чином, щоб, з одного боку, номінально зберігаючи зовнішню відкритість, демонструвати у будь-який момент здатність перейти на режим закритої економіки самозабезпечення. Це дозволяє зробити лише наявний промисловий і військовий потенціал. З нашої точки зору, сучасне державне управління у такій ситуації повинно зберігати ієрархічність, спиратися на централізацію, підзвітність всіх суб'єктів.

Першим етапом модернізації існуючої структури управління повинна стати інвентаризація фондів, запасів, виробничих потужностей, галузевий аналіз можливостей самозабезпечення і визначення критичного рівня імпортової залежності, а також ідентифікація рівня транснаціо-

налізації економіки на предмет можливих загроз національній безпеці. Визначивши внутрішні можливості й зовнішні загрози для економічного розвитку необхідно перейти до наступного етапу - реального, а не декларативного планування з чітко сформованими цілями та поставленими пріоритетами національного розвитку та державними програмами цільового фінансування. На третьому етапі можна вносити деякі корективи в існуючу систему управління шляхом усунення дублюючих і неефективних, в першу чергу, регіональних ланок. Безумовно така модернізація повинна передбачати підзвітність і злагодженість роботи всіх елементів системи.

Держави ж, які вже майже остаточно втратили суверенітет (мається на увазі велика частина країн Європи, СНД) не можуть розраховувати на побудову самодостатньої економічної системи, вони міцно інкорпоровані в мережеві структури. Тому єдиним для них прийнятним варіантом на сьогодні є реалізація інтеграційних планів, причому іноді різновекторного порядку. В даному випадку мова не йде про більш або менш прийнятний варіант, головна мета полягає в збереженні правлячих еліт і ареалів їх економічної діяльності.

Зрозуміло, що в умовах системних криз, які тільки набирають оборотів і будуть все більш і більш драматичними з точки зору наслідків, остання лінія поведінки однозначно приречена на невдачу і є абсолютно безперспективною в довгостроковому плані, оскільки ніяке інтегративне або регіональне об'єднання самого досконалого порядку не здатне мобілізувати внутрішні резерви для порятунку окремо взятої країни, воно швидше розпадеться або раціоналізує структуру.

Лідруючий статус збережуть, ще раз повторюємо, ті утворення, які будуть здатними звільнитися від надмірної опіки різноманітних «мереж», будуть спиратися на національні управлінські моделі і режим самозабезпечення, продемонструвавши свою ефективність в умовах криз, депресій, військових зіткнень і різноманітних катаклізмів. Крім того, такий своєрідний «патріотизм» стане каталізатором об'єднувачих процесів нового формату.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кальченко Тимур Валерійович. Глобальна економіка: методологія системних досліджень: Монографія / Т.В. Кальченко. – К.:КНЕУ, 2006. – 248 с. - ISBN 966-574-905-6.

2. Кальченко Т.В. Глобальна економіка: навч.посібник. / Т.В. Кальченко. – К.:КНЕУ, 2009. – 364 с. - ISBN 978-966-483-221-9.
3. Кальченко Т.В. Геоелектронічна обумовленість національних стратегій розвитку в умовах глобальних трансформацій / Т.Кальченко // Вчені записки Кримського інженерно-педагогічного університету. Випуск 17. Економічні науки. – Сімферополь: НІЦ КІПУ, 2009. – С.78-82.
4. Кальченко Т.В., Адаманова З.О. Мережа як альтернативна форма глобальної організації: Виклики для держав та корпорацій / Кальченко Т.В., Адаманова З.О. // Ученые записки Крымского инженерно-педагогического университета.– Випуск 39. Экономические науки. - Симферополь, 2013. – С. 59-64.
5. Кальченко Т.В., Адаманова З.О. Безопасность Украины в геэкономическом контексте глобального развития / Кальченко Т.В., Адаманова З.О. // Ученые записки Крымского инженерно-педагогического университета.– Випуск 42. Экономические науки. - Сімферополь:НІЦ КІПУ, 2013. – С. 67-70.
6. Кальченко Т.В., Юрченко В.П. Глобальна корпоратизація економічного розвитку / Кальченко Т.В., Юрченко В.П. // Ринок цінних паперів України. - №5-6, 2009. - С.3-8.
7. Кочетков Э.Г. Геоэкономика. Освоение мирового экономического пространства / Э.Г. Кочетков: Учеб. для вузов. – М.: Норма, 2006. – 528 с.
8. Яковец Ю.В. Глобализация и взаимодействие цивилизаций / Ю.В. Яковец. – 2-е изд., перераб.и доп. – М.:ЗАО «Издательство «Экономика»», 2003. – 411 с. - ISBN 5-282-02237-0.